

LIMINKA, AAPPOLA 2009 (LIMA-09)

Museon piha-alueen kaivutöiden arkeologinen valvonta

20.–21.8.2009

Kirsi Jylkkä-Karppinen

ARKISTO- JA REKISTERITIEDOT

Kunta/kaupunki:	Liminka
Tutkimusalue:	Aappola
Tutkimuksen laatu:	Kulkureittien kaivaminen museon pihalle, arkeologinen valvonta
Kohteen ajoitus:	1700–1800-luku
Peruskarttalehti:	2444 07 Liminka
Peruskoordinaatit:	x= 7190 379, y= 2566 927 (Aappolan ja Kivikoulun välinen tie), z= n. 5-6 m mpy
Maanomistaja:	Limingan kunta
Tutkimuslaitos:	Museovirasto, Rakennushistorian osasto
Valvojat:	FM Kirsi Jylkkä-Karppinen
Kenttätyöaika:	20.–21.8.2009
Tutkitun alueen laajuus:	n. 240 m ²
Tutkimusten kustantaja:	Limingan kunta, Limingan Taidekoulu ja Limingan seurakunta
Kustannukset arviolta:	n. 1700 €
Poistetut löydöt:	1–16
Löytöjen säilytyspaikka:	
Mustavalkonegatiivit:	126350:1–19
Digitaalikuvat:	126349:1–27
Kartat:	1–6
Kirjallisuus:	

Georg Haggrén: ”Kylä- ja kartanotontit asutushistoriallisina jäännöksinä”. SKAS 2/2005, s. 48–54. Suomen keskiajan arkeologian seura, Turku 2005.

Teppo Korhonen: ”Talonpoikaistalo keskiajalla ja uuden ajan alussa”, teoksessa *Suomalaisen arjen historia I*, s. 93–105. Espoo 2006.

Armas Luukko 1954: *Pohjois-Pohjanmaan ja Lapin historia II. Keskiäika ja 1500-luku.* Pohjois-Pohjanmaan ja Lapin maakuntaliittojen yhteinen historiatoimikunta 1954.

Maija Liisa Näsänen 2008: *Abraham Ojanperä. Laulajan elämä.* Faros-kustannus Oy 2008.

Jouko Vahtola 1977: *Liminka 1477–1977.* ”Liminkalaisten historiaa”, s. 77–296. Toim. Seija Korte. Limingan kunta ja seurakunta 1977.

Jouko Vahtola 1991: *Oulujokilaakson historia. Kivikaudelta vuoteen 1865.* ”Oulujokilaakson historia keskiajalta 1860-luvulle”, s. 71–540. Oulu 1991

Pentti Virrankoski 1973: *Pohjois-Pohjanmaa ja Lappi 1600-luvulla.* Pohjois-Pohjanmaan, Kainuun ja Lapin maakuntaliittojen yhteinen historiatoimikunta 1973.

Painamattomat lähteet:

Hanna-Kaisa Korpi, Paula Pelttari ja Tiina Väre 2002: *Liminka Linnukanmäki. Linnukanmäen koekuopitus 22.5.–27.5.2006.* Arkeologian laboratorio, Oulun yliopisto 2002.

Makkonen, Merja 1991: *Pohjois-Suomen kaivausmateriaalien savipiippujen ajoittaminen ja tyypittely.* Yleisen historian pro gradu-työ. Oulun yliopisto, Historian laitos 1991.

Suulliset tiedonannot:

Keskustelu Markku Kuorilehdon kanssa 3.9.2009 koskien Ojanperän tilan asutushistoriaa.

Sähköpostikeskustelu Risto Nurmen kanssa 7.10.2009 koskien savitiivisten löytöpaikkaa.

Kaivauskertomuksen sivumäärä: 24 s. + liitteet

Liitteet:

Liite 1: Karttaluettelo

Liite 2: Mustavalkokuvaletelo

Liite 3: Digitaalikuvaluettelo

Löytöluettelo

Poistettujen löytöjen luettelo

Kartat 1–6

Alkuperäisen kaivauskertomuksen säilytyspaikka: Museovirasto, Rakennushistorian osasto

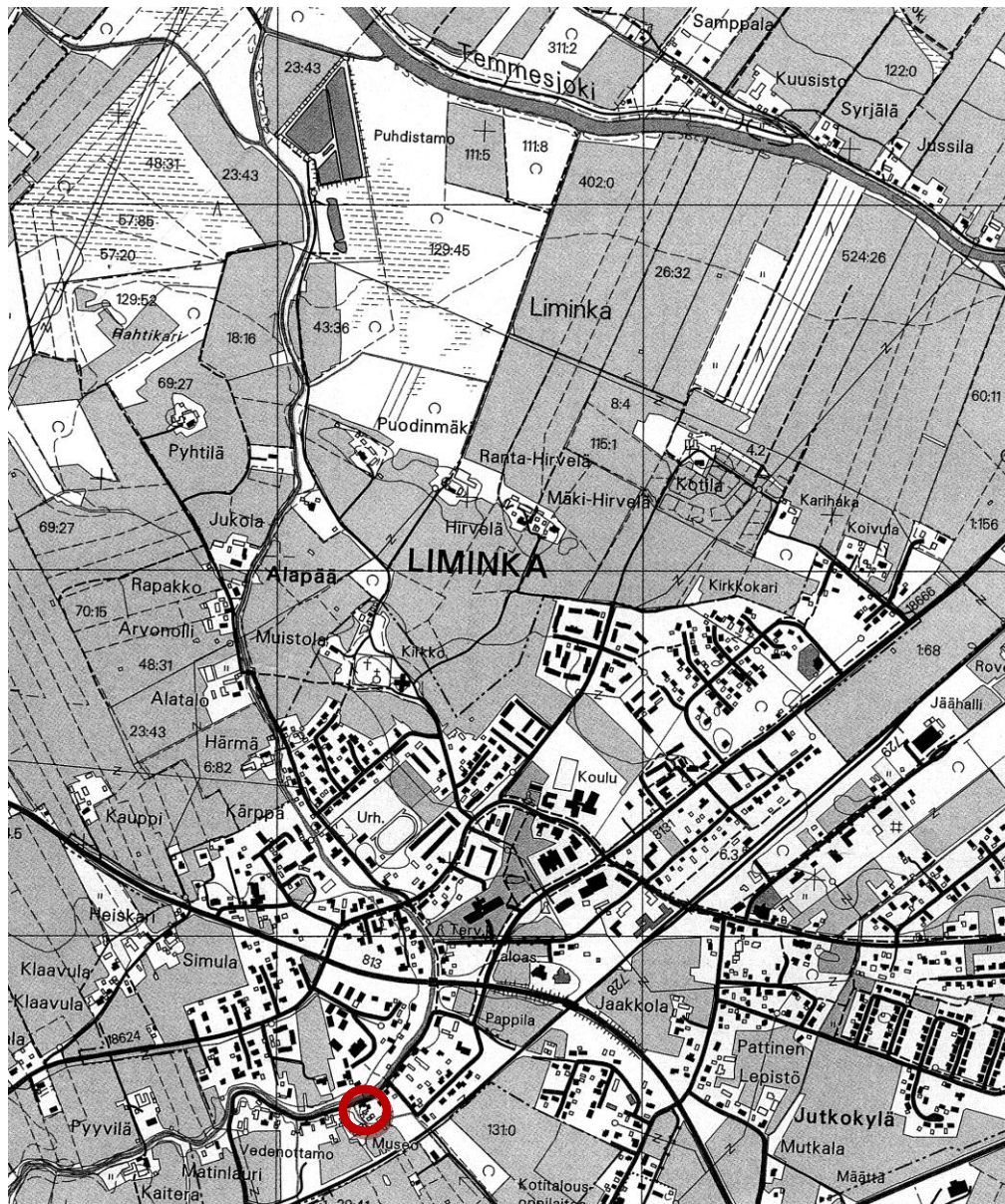
Raportin kannen kuva: Digitaalikuva 126349:27, Muistokoti Aappola Liminganjoelta, etelään päin kuvattuna. Kuvaaja: Kirsi Jylkkä-Karppinen, MV/RHO.

TIIVISTELMÄ

Elokuussa 2009 suoritettiin Limingassa, Muistokoti Aappolan pihamaalla polkuverkoston kaivutöitä. Toimenpiteet olivat osa kunnan Vanha Liminka – hanketta, jossa on päätoteuttajana Limingan kunta ja osatoteuttajina Limingan Taidekoulu ja Limingan seurakunta. Koska kohde sijaitsee Limingan vanhimman asutuksen alueella, Liminganjoen varrella ja koska myös Aappolan tontilla on arkistolähteiden mukaan ollut tila 1500-luvulta lähtien, paikalle järjestettiin valvonta. Valvonnan tärkeyttä tukivat myös läheiset löydöt: tutkimusalueelle johtavan tien kupeesta ja viereisen tontin länsikulmalta läheltä maan pintaa tavatut savitiivisten kappaleet, jotka viittaavat paikalla säilyneen keskiaikaisia asutuskerrostumia.

Maakerrosten kaivussyvyys pysytteli 20–35 senttimetrissä, yhtä 70 cm syvyyteen ulottunutta kaapelikaivantoa lukuun ottamatta. Valvonnassa dokumentoitiin kolme kohdetta: rakennuksen nurkkaus, rakennuksen pohja ja mahdollinen kaivorakenne. Kohteiden ajoitus jäi pääosin avoimeksi vähäisten ajoittavien löytöjen vuoksi. Rakennuksen pohjasta löytyneet piiposliinin sirpaleet johdattelevat kyseisen rakenteen ajoitusta 1700-luvun loppupuolelle. Muut löydöt koostuivat keramiikasta, liitupiipun varsista, rautaesineistä, luusta sekä esine- ja ikkunalasista. Valvonnan järjesti Museoviraston Rakennushistorian osasto ja valvojana toimi FM Kirsi Jylkkä-Karppinen.

Peruskarttaote 2444 07 Liminka

7193

7192

7191

3424

3425

3426

Tutkimusalue merkitty

Mk 1:20 000

Maanmittauslaitos 1998

SISÄLLYSLUETTELO

Arkisto- ja rekisteritiedot	1
Tiivistelmä	4
Peruskarttaote	5
Sisällysluettelo	6
Johdanto	7
1. Historiaa	8
1.1 Limingan historiaa 1300-luvulta 1500-luvulle	8
1.2 Ojanperän tila 1500-luvulta 1900-luvulle	10
1.3 Aappolan rakennukset	11
2. Tutkimusmenetelmät ja valvonnan kulku	12
3. Dokumentoidut rakenteet ja kulttuurikerrokset kaivulinjoilla	13
3.1 R1 rakennuksen nurkkaus	13
3.2 R2 rakennuksen pohja	15
3.3. R3 mahdollinen kaivorakenne	17
3.4 Aappolan tontilla kaivetut linjat	19
Loppulause	23
Liitteet	

JOHDANTO

Limingan Kotiseutumuseon ja Muistokoti Aappolan piha-alueilla suoritettiin elokuussa 2009 kaivutöitä osana Vanha Liminka-hanketta, joilla luotiin museoalueelle uutta kävelypolkuverkostoa vierailijoita varten. Samalla yhdelle kaivulinjalle tehtiin syvempi kaivanto kaapelointia varten. Työn suunnitelman teki Plaana Oy ja konsulttitoimistona toimi Pöyry Environment. Urakoitsijana toimi Destia Oy ja työmaan vastaavana Markku Vähävihi. Vanha Liminka-hankkeen päätoteuttaja on Limingan kunta ja osatoteuttajat Limingan Taidekoulu sekä Limingan seurakunta.

Limingan museoalue sijaitsee Rantatiellä, Liminganjoen varrella. Limingan keskiaikainen asutus syntyi tälle alueelle ja myös tutkimusalueella on ollut tila viimeistään 1500-luvulta lähtien. Kohteen arkeologista merkittävyyttä lisäävät Aappolan tontille johtavan tien kupeesta ja viereisen Kivikoulun tontin länsikulmalta kesällä 2009 löytyneet savitiivisteiden kappaleet, jotka viittaavat säilyneeseen keskiaikaiseen asutuserrostumaan.¹ Tiivisteiden kappaleet löydettiin maan leikkauspintoista tai läheltä maan pintaa, joten kerrostuma on helposti vahingoittuva ja tulee ehdottomasti rauhoittaa tarkempia tutkimuksia varten (katso kartta 1). Lisäksi Aappolan tontin pohjoiskulmalla maan rikkoutuminen on tuonut esille uudelle ajalle ajoittuvia irtolöytöjä.

Koska museoalueella oltiin nyt suorittamassa kunnostus- ja kaivutöitä, paikalle tuli järjestää arkeologinen valvonta. Työt suoritettiin 20.–21.8.2009 ja valvojana toimi FM Kirsi Jylkkä-Karppinen. Jälkityöt ja raportoinnin tekijä suoritti kotonaan.

¹ Savitiivisteiden kappaleet löysi Museoviraston tutkija Johanna Enqvist. Sähköpostikeskustelu Risto Nurmen kanssa 7.10.2009. Savea on käytetty seinien ja muiden rakenteiden tiivisteaineena rautakaudelta keskiajan loppupuolelle saakka. Korhonen 2006, 94.

Kuva 1. Digitaalikuva 126349:19, näkymä Aappolan rakennuksille päin kuvattuna. Etualalla linja 2, rakennusten edustalla linja 1. Kuvaaja: Kirsi Jylkkä-Karppinen, MV/RHO.

1. Historiaa

1.1 Limingan historiaa 1300-luvulta 1500-luvulle

Hyvät, karjanhoitoon sopivat niittymaat houkuttelivat etelästä tulevia asettumaan Liminkaan jo varhain historiallisen ajan kynnyksellä. Tämä poikkesi muista Pohjois-Pohjanmaan asutuskeskuksista, joissa väestö asettui tuottoisien lohijokien suille.² Liminganjoki sen sijaan ei tarjonnut vähävetisenä ja hitaasti virtaavana jokena tulijoille merkittävää kulkuväylää, vaan sen ympäristön houkuttelevuus perustui erityisesti hyviin karjanhoitomahdollisuuksiin. Myöhempinä vuosisatoina joki jopa tukkeutui aika ajoin.³ 1500-luvun nimistön perusteella Limingan väestökannassa oli paljon satakuntalaista ainesta. Alun perin, 1300–1400-luvulla alue kuului yhdessä Oulun ja Iin kanssa Rannan pitäjään, joka mainitaan Eerik Pommerilaisen verokirjoissa vuonna 1413. Rannan pitäjässä Liminka oli

² Luukko 1954, 186.

asutus pohjaltaan suurin keskus. Muutamaa vuosikymmentä myöhemässä lähteessä vuodelta 1444 Liminka mainitaan osana Iin pitäjää. Iistä perustettiin tuolloin hallintopitäjä, vaikka Liminka oli asutuskeskuksena suurempi.⁴

Limingan seurakunta mainitaan kirjallisissa lähteissä ensimmäisen kerran vuonna 1477, mutta JOUKO VAHTOLAN mukaan seurakunta on voinut olla olemassa jo vuosisadan puolivälissä.⁵ Limingan muuttuminen hallintopitäjäksi ajoittuneen vuosisadan lopulle. Oulujokisuun hallinnollinen keskus perustettiin syrjemmäs Liminganlahden pohjukkaan, missä oli jo valmiiksi olemassa väkirikas kyläkunta jokisuulla. Ilmeisesti pitäjähallinnon keskus haluttiin syrjään Oulujokiväylältä, joka toimi venäläisten kulkuväylänä rannikolle.⁶

Liminganjoen varteen, meren rannalle syntyneen Limingankylän asutus vakiintui ja 1500-luvun puolivälissä se edusti koko Pohjois-Pohjanmaan rannikon tiheimmin asuttua keskusta. Suuri takaisku seurasi kuitenkin vuosisadan loppupuolella, jolloin venäläiset hävittivät pitäjää kahteen otteeseen. Vuoden 1589 hyökkäyksen jälkeen pitäjästä oli poltettu yli 300 taloa, nimismiehentalo, pappila ja kirkko. Uudelleenrakentamisvaihe katkesi pian, sillä vuonna 1592 pitäjästä tuhottiin jälleen kirkko ja 225 taloa.⁷ Limingankylän asema vauraana asutuskeskuksena kuitenkin piti, sillä sen manttaaliluku tuli olemaan läpi vuosisatojen suurin Pohjois-Pohjanmaan pitäjistä.⁸

³ Virrankoski 1973, 159–160.

⁴ Luukko 1954, 106–107, 226.

⁵ Vahtola 1991, 159.

⁶ Luukko 1954, 226. Limingan ensimmäistä kirkon paikkaa etsittiin vuonna 2002 Linnukanmäeltä, mutta tutkimuksissa ei löydetty todisteita kirkkorakennuksesta. Hanna-Kaisa Korpi, Paula Peltari ja Tiina Väre, Liminka Linnukanmäki. Linnukanmäen koekuopitus 225.–27.5.2006. Oulun yliopisto, Arkeologian laboratorio.

⁷ Luukko 1954, 338, 759–760, 775. Venäläiset polttivat kirkon mahdollisesti kahteenkin otteeseen jo edellisellä vuosisadalla, vuosina 1454 ja 1496. Vahtola 1991, 159.

⁸ Vahtola 1977, 126.

1.2 Ojanperän tila 1500-luvulta 1900-luvulle

Tutkimuskohteena ollut Aappolan tontti sijaitsee Limingankylän vanhimmalla asutusalueella. Limingan asutushistoriaa tutkineen MARKKU KUORILEHDON mukaan Limingankylän vanhimmat asuinsijat perustettiin juuri Aappolan ja sen lähitonttien alueelle. Aappolan tontille perustettu Ojanperän tila mainitaan verokirjoissa ensimmäisen kerran vuonna 1548, mutta sen perustusajankohta on ollut todennäköisesti jo edellisellä vuosisadalla. Liminganjoen varteen keskiajalla syntynyt asutus oli vakiintunut ja kukoisti 1500-luvulla. Mm. Ojanperän tilan naapuritontilla, koillispuolella sijainnut Riikolan tila⁹ jaettiin viimeistään vuoteen 1548 mennessä, mikä viittaa sen perustusajankohdan olleen jo 1400-luvulla. Limingankylän asutuksen alkuvaiheet olivat venäläisvaarasta huolimatta vaurastumisen ja vakiintumisen aikaa, mikä johtui suurelta osin menestyksekkäästä karjanhoidosta.¹⁰

Myös Ojanperän tilan on täytynyt nauttia vakavaraisesta maineesta, sillä se nimettiin kestikievariksi vuonna 1668, jona se toimi ainakin vuoteen 1674 saakka.¹¹ Viimeistään 1760-luvulle tultaessa Ojanperän kantatilan talouskeskus oli siirretty joenvarren alkuperäiseltä paikaltaan tilan peltosarkojen toiseen päähän¹². KUORILEHDON mukaan siirto on voinut johtua laajenevasta maanviljelyksestä ja siitä seuranneesta kasvaneesta tilantarpeesta. Joenvarren asuin- ja elintilat olivat paikoin hyvin ahtaita kasvavalle peltoviljelylle ja karjanhoidolle. Alkuperäinen tila jäi asumattomaksi joksikin aikaa, kunnes sille perustettiin Ojanperän päätilaan kuuluva torppa. Tämä tapahtui viimeistään 1800-luvun loppupuolella.¹³ Aappolan nimen tila sai myöhemmästä asukkaastaan, oopperalaulaja Abraham Ojanperästä, joka syntyi vuonna 1856 Ojanperän päätilalla. Abraham Ojanperä sai

⁹ Nykyään Aappolan naapuritontin, Ranta-Riikolan paikalla sijaitsee Limingan ensimmäinen kansakoulu, ns. Kivikoulu, joka toimii nyt Vilho Lammen museona. Koulu rakennettiin paikalle v. 1869. Samalle tontille perustettiin vielä tyttökoulu v. 1882 ja toinen, ”kunnanhuoneeksi” mainittu rakennus. Näitä rakennuksia ei ole enää nykyään olemassa. Vahtola 1977, 253.

¹⁰ Keskustelu Markku Kuorilehdon kanssa 3.9.2009.

¹¹ Vahtola 1977, 249.

¹² Paikka sijaitsee nykyisen E8-rantatien toisella puolella, Limingan Selkäsenkylän tien varressa.

¹³ Keskustelu Markku Kuorilehdon kanssa 3.9.2009.

osan tilasta omistukseensa 1908 sisareltaan velkojen vastikkeena. Rakennus jäi Ojanperälle huvilakäyttöön. Hetimiten omistajanvaihdoksen jälkeen alkoi päärakennuksen kunnostus- ja laajennustyö, joka kesti vuosikymmenen lopulle saakka. Tässä yhteydessä asuintalo sai myös kaksikerroksisen laajennusosan koillispäätyyn. Ojanperä kuoli vuonna 1916, minkä jälkeen huvilasta tehtiin eri omistajavaihdosten kautta oopperalaulajan elämää esittelevä museo. Lopulta museo siirtyi Limingan kunnan omistukseen.¹⁴

Kuva 2: digitaalikuva 126349:24, kuva Aappolan keskuspihalle päin. Kuvattu länteen. Kuvaaja: Kirsi Jylkkä-Karppinen, MV/RHO.

1.3 Aappolan rakennukset

Aappolan rakennuskantaan kuuluu yksikerroksinen päärakennus, jonka koillispäätyyn on rakennettu 1900-luvun alussa kaksikerroksinen, nikkarityylinen huvilarakennus. Talon itäpuolella sijaitsevassa piharakennuksessa asui Abraham Ojanperän elämän loppuvuosina palvelija. Päärakennuksen vanhan osan lisäksi torpan aikaista rakennuskantaa edustavat talli, varistorakennukset ja kaksi aittaa.

¹⁴ Näsänen 2008, 335–336, 448–450.

Tontin muut rakennukset ovat myöhemmin rakennettuja tai muualta tuotuja. Aappolan ja Kivikoulun tonteille jakautuva Perinnehalli on rakennettu 1970-luvulla Kotiseutumuseon esineistön säilytystä ja esillepanoa varten. Kaksikerroksinen, 1800-luvun lopulla rakennettu viljamakasiini taas on vanha pitäjänmakasiini, joka on siirretty Kotiseutumuseon yhteyteen kirkon läheltä.¹⁵

2. Tutkimusmenetelmät ja valvonnan kulku

Työn pohjana toimi Plaana Oy:n ja Pöyry Environmentin tekemä polkuverkoston kaivusuunnitelma. Tarkoitus oli kaivaa useita linjoja niin Kotiseutumuseon pihamaalla kuin varsinaisen Aappolankin sisäpihalla. Kaivussyvyudeksi ilmoitettiin etukäteen 25–30 cm ja kaivuleveydeksi n. 150 cm. Leveys tuli olemaan 130–150 cm. Heti aluksi esitettiin myös toive siitä, että osalle reiteistä voisi kaivaa samassa yhteydessä myös kaapelilinjoja noin 70 cm syvyyteen, mikä toteutuikin rakenteiden dokumentoinnin jälkeen.

Työlle oli varattu aikaa kaksi päivää. Ensimmäisen kaivannon (linja1) osalta voitiin todeta, että 1980-luvulla tehdyt nurmialueen kallistukset olivat tuhonneet kulttuurikerrokset ja työ eteni nopeasti. Kello 11 mennessä vastaan tuli kuitenkin jo kaksi rakennuksenpohjaa (R1 ja R2) ja työmaajohtaja ilmoitti, että kaksi päivää ei tulisi todennäköisesti riittämään työhön. Tässä vaiheessa kaavoittajataho päivitti tilanteen ja luopui osasta suunnitelmaa - osa poluista päätettiin jättää kaivamatta. On mahdollista, että näiden polkujen paikalla olisi tullut esiin ainakin vanhoja kulttuurikerroksia, sillä kaivamattomat linjat sijaitsivat koskemattomalla nurmialueella. Läheltä niitä löytyi rakennuksen pohja (R2), linjalta 2. Nyt varatut kaksi päivää riittivät kaivutöiden suorittamiseen ja urakoitsija ehti tekemään kahdelle linjalle myös kaapelikaivannon. Noin 70 cm syvyyteen jatketulta kaapelikaivannolta ei enää tavattu kulttuurikerroksia tai rakenteita.

Valvonnan yhteydessä dokumentoitiin kolme rakennetta. Rakenteet mitattiin, valokuvattiin ja niiden yhteydessä olleet kerrokset nimettiin stratigrafista metodia noudatellen

¹⁵ Vahtola 1977, 161–162.

yksikkönumeroin. Rakenteiden ja kiintopisteiden välisten etäisyyksien mittaamisessa hyödynnettiin Muistokoti Aappolan tallirakennusta ja Kivikoulua. Aappolan sisäpihalla olevan Linjan 3 yhteydessä paljastuneita kerroksia tarkasteltiin profiilissa, jotta saataisiin käsitys tuhoutuneiden kulttuurikerrosten laajuudesta. Maan pinnan kallistustöitä on tehty 1980-luvulla myös Aappolan sisäpihalla, missä Plaana Oy:n Pekka Mosorinin mukaan on poistettu enimmillään jopa 80 cm paksuudelta maata talon edustalta. Tämän yhteydessä on hävinnyt todennäköisesti suuri määrä 1600–1800-luvun ainesta sisältäneitä kulttuurikerroksia.

Vastaan tulleet löydöt otettiin talteen, kultakin linjalta ja rakenteelta erikseen. Niistä osa, ensi sijassa luut ja naulat, poistettiin myöhemmin.

3. Dokumentoidut rakenteet ja kulttuurikerrokset

3.1 R1 rakennuksen nurkkaus

Tutkimuslaitos: MV/RHO

Valvoja: Kirsi Jylkkä-Karppinen

Rakennekuvaus: profiilista esiin työntyvä rakennuksen nurkka ja nurkkakivi

Stratigrafiset yksiköt: Y1, nurmi (5 cm); Y2, juurinen, tummanruskea, juurinen multamaa (molemmiin puolin Y3:sta, 20–25 cm); Y3, hyvin maaton puukerros (3–5 cm); Y4, nurkkakivi

Pinta-ala: n. 35 cm x 140 cm

Kartta: kts. sijainti kartta 1; 2 ja 3

Mustavalkonegatiivit: 126350:1–3, 5

Digitaalikuvat: 126349:1–5

Poistetut löydöt: (Y2) nro 3

Ajoitus: ei tiedossa

Rakenne R1 sijaitsi linjan 1 (katso kartta 1) luoteispäässä, Aappolan tallin koillispuolella edustalla, 1,60 m seinästä. Rakenne tuli vastaan noin 15–20 cm päässä maan pinnasta. Rakenne koostui profiilista viistosti esiin työntyvästä, maatuneesta lattiasta ja ilmeisesti rakennuksen nurkassa olleesta kivistä. Taso muodosti kaivannoissa itä-länsisuuntaisen kulman, jossa myös heikosti havaittavat puiden syyt kulkivat tähän suuntaan.

Pitkälle maatunut puutaso Y3 työntyi esiin profiilista enimmillään n. 35 cm. Puukerros oli lähes sulautunut tummaan multamaahan. Kerroksen yhteydessä oli n. 15 cm korkea ja 35 cm pitkä kivi, Y4. Tummanruskea multamaa jäi alimmaksi dokumentoiduksi kerrokseksi, sillä kaivanto ulottui vain noin 35 cm syvyyteen.

Rakenteen yhteydestä ei tavattu esinelöytöjä, vain yksi palanut luu, joka poistettiin löytöluettelosta. Puukerros jatkui linjan 3 profiiliin, kadoten nurmialueen puolelle noin 2,5 metrin päässä. Linjan 1 profiilissa rakennetta oli nähtävillä noin 160 cm, kivi mukaan lukien. Jäänteistä päätellen paikalla on ollut itä-länsisuuntainen rakennus, jonka pohja jatkuu maakerroksissa määrittelemättömän matkan nykyisen tallirakennuksen alle. Myös tällä sivulla puukerros jatkui vielä profiiliin. R1 jätettiin paikoilleen, koska sen poistamiseen ei ollut tarvetta.

Kontekstin ikä jäi selvittämättä, koska sen yhteydestä ei tavattu ajoittavia löytöjä. Pitkälle edennyt maatuneisuus ja historiatiedot tontin vanhasta rakennuskannasta voivat antaa vihjeitä asiasta, mutta kerrosten ikä jää kuitenkin tässä yhteydessä lopulta selvittämättä.

Kuva 3: digitaalikuva 126349:3. R1 Aappolan tallin koillispäädyssä, linjojen 1,2 ja 3 risteyksessä. Kuvattu lounaaseen. Kuvaaja: Kirsi Jylkkä-Karppinen, MV/RHO.

3.2 R2 Rakennuksen pohja

Tutkimuslaitos: MV/RHO

Valvoja: Kirsi Jylkkä-Karppinen

Rakennekuvaus: rakennuksen lattia

Yhteydet: Y1, nurmi (5–10 cm); Y2, vaalean hiekan laikut (3–10 cm); Y3, tummanruskea multamaa (Y4:n molemmin puolin, 10–15 cm); Y4, hyvin maatonut puukerros (n. 4 cm); Y5, vaalea pohjahiekka

Pinta-ala: 1,40 m (kaivannon leveys) x 7,70 m

Kartta: kts. sijainti kartta 1; 4 ja 5

Mustavalkonegatiivit: 126350:6–9

Digitaalikuvat: 126349:6–12

Löydöt: (Y3) KM 2009049:11–16

Poistetut löydöt: (Y3) nrot 8 ja 9

Ajoitus: aikaisintaan 1760-luku

Kaivannon edetessä linjan alusta noin neljä metriä koilliseen kohti Kivikoulua maasta paljastui itä-länsisuuntainen, maatunut hirsi, joka jatkui pohjois-eteläsuuntaiseksi tasoksi. Etäisyys R1:seen oli alkupisteessä 5,70 m. Päälimmäisenä rakenteen yläpuolella oli 5–10 cm paksuinen nurmikerros, jonka alapuolella oli epätasaisena kerroksena hienojakoista, vaaleaa hiekkaa 3–10 cm paksuudelta. Tämän jälkeen tuli vastaan tummanruskea multamaa, joka ympäröi pitkälle maatunutta puukerrosta yläpuolelta 10–15 cm paksuudelta ja alapuolelta saman verran. Kerrostuma oli samantyyppinen kuin rakenteessa 1. Alimpana, noin 35 cm syvyydessä tuli vastaan pohjamaa. Aluksi pohjahiekka oli vaaleaa, hienojakoista hiekkaa, mutta noin 5 metrin kohdalla rakenteessa alin maakerros muuttui harmaaksi, saviseksi, tiukaksi pakkautuvaksi ja kuivatessaan pölyäväksi pohjamaaksi. Linjassa 2 päästiin poikkeuksellisesti näkemään myös syvemmälle, sillä kaivantoon tehtiin R2:n dokumentoinnin jälkeen n. 70 cm syvä kaapelikaivanto. Alempia kulttuurikerroksia ei kuitenkaan paljastunut. Samassa yhteydessä R2 hajotettiin.

Rakennetta dokumentoitiin 7,70 metrin pituudelta. Sitä saattoi jatkua pidemmällekin, sillä maatuneen puun heikkoja jälkiä tuli vastaan satunnaisesti vielä 9,5 metriin saakka, missä merkit lopulta päättyivät itä-länsisuuntaiseen, kapeaan hirrenpätkään.

Mikäli myös heikot maatuneen puun jäljet voidaan liittää rakenteeseen 2, kyseessä olisi ollut alun perin lähes kymmenmetrinen, pohjois-eteläsuuntainen rakennus. Selkeää ajoitusta antaneita löytöjä ei tavattu, mutta joitain arvioita niistä voidaan tehdä. Rakenteesta löytynyt piiposliinin sirun ajoituksen mukaan rakennus on ollut käytössä ainakin vielä 1760-luvulla, jolloin piiposliinin tuotanto alkoi Englannissa.¹⁶ Piiposliinin paloja löytyi myös rakenteen molemmin puolin, linjan alku- ja loppupäästä. R2:n yhteydestä löydetty pistekoristeltu piipunvarsi ei anna viitteitä ajoituksesta, sillä se on kuulunut muiden piste- ja

¹⁶ Piiposliini tuli tuotantoon Englannissa 1760-luvulla, Ruotsissa 1770-luvulla. Niukkanen 2000, 82. Viittaa tutkimuksiin Bartels, Michiel, *Steden in Scherven – Cities in Sherd 1–2. Finds from cesspits in Deventer, Dordrecht, Nijmegen and Tiel (1250–1900)*. Amersfoot 1999, s. 201–233 ja 418–419; Elfwendal, Magnus, *Från Skärva till käril. Ett bidrag till vardagslivets historia i Uppsala*. Lund Studies in Medieval Archaeology 22. Västermik 1999, s. 54–55.

rengaskoristeltujen varsien tavoin tuotantoon 1600-luvulta 1800-luvulle saakka.¹⁷ Arkistolähteiden mukaan tila on siirretty sarkojen toiseen päähän 1760-luvulle tultaessa, jolloin vanha tila olisi jäänyt asumattomaksi ainakin sadaksi vuodeksi. Paikalla olleen rakennuksen rakennus- ja käyttöaika jäänee tässä tilanteessa avoimeksi.

Kuva 4: digitaalikuva 126349:8. R2 linjalla 2, pohjois-etelä-suuntainen rakennuksen pohja. Kuvattu lounaaseen
Kuvaaja Kirsi Jylkkä-Karppinen, MV/RHO.

3.3 R3 Mahdollinen kaivorakenne

Tutkimuslaitos: MV/RHO

Valvoja: Kirsi Jylkkä-Karppinen

Rakennekuvaus: puureunainen rakenne

Yhteydet: Y1, nurmi- ja turvekerros (n. 5 cm); Y2, sekoittunut, tiilensekainen maa

¹⁷ Makkonen 1991, 60.

Pinta-ala: n. 75 cm x 115 cm

Kartta: kts. sijainti kartta 1; kartta 6

Mustavalkonegatiivit: 126350:18–19

Digitaalikuvat: 126349:13–14

Löydöt: (Y2) KM 2009049:21

Poistetut löydöt: nro 11–13

Ajoitus: jäi avoimeksi

Aappolan päärakennuksen uuden puolen edustalta löytyi linjan 4 kaivutöissä neliömäinen rakenne, jossa oli pehmeiksi ja ohuiksi maatuneet lautaseinät. Rakenne oli puhtaassa hiekkamaassa noin 20 cm syvyydessä maan pinnalta. Rakenteen sisällä oli sekoittunutta, kohtuullisen paljon tiilimurskaa sisältävää hiekkamaata. Rakennetta kaivettiin alaspäin noin 10 cm matkalta, jolloin vastaan tuli myös rakenteeseen nähden viistosti asettunut, hyvin säilynyt hirsi. Sekä rakenne, että siinä ollut hirsi jatkuivat nurmen alle kaakkoon. Näkyvillä olleiden osien mitoiksi saatiin leveyssuunnassa n. 75 cm ja pituussuunnassa noin 115 cm. Ajoitukseen kelpaavia esinelöytöjä ei tavattu.

Rakenteen tarkoitus jäi epäselväksi. Seinämien ohuet lautarakenteet, jotka jatkuivat vielä alaspäin maassa, eivät vaikuttaneet ainakaan kellarin seiniltä. R3 olisi sen sijaan voinut olla kaivon yläosa, joka on täytetty tiilensekaisella hiekkamaalla ja poikkihirrellä käytön loputtua. Rakenteen ja Aappolan vanhan puolen seinän etäisyys oli 3,90 m ja mikäli rakenne on samanaikainen talon kanssa, se olisi sijainnut päärakennuksen itäkulmalla. Kaivo olisi täytetty todennäköisesti viimeistään Abraham Ojanperän rakennuttaessa päärakennuksen jatkoksi kaksikerroksisen huvilaosan vuoteen 1910 mennessä. Muutoin kaivo olisi jäänyt aivan uuden puolen portaikon eteen.

Kuva 5: digitaalikuva 126349:13. R3 linjalla 4, puureunainen kaivo/varastorakenne. Kuvattu pohjoiseen. Kuvaaja Kirsi Jylkkä-Karppinen, MV/RHO.

3.4 Aappolan tontilla kaivetut linjat

Kaikkien kaivettujen linjojen pohjaussyvyys vaihteli 20–35 cm välillä. Linjojen sijainnit näkyvät kartassa 1.

Linja 1, Viljamakasiini – Talli ja Palvelijan asunto

Yhteydet:

Y1, nurmi- ja turvekerros (5 cm); Y2, ruskea hiekkamaa (5 cm); Y3, tummanruskea multamaa (10 cm); Y4, puhdas pohjahiekka (noin 20–25 cm syvyydessä)

Viljamakasiinin edustalla ollut kulttuurimaa sisälsi kohtuullisen paljon rakennusjätettä, kuten käsintehtyjen tiilien palasia, pari kokonaistakin, laastia sekä

esinelöytöinä lasia, yksi piiposliiniesineen palanen ja rautaesineen katkelma. Kaivun edetessä linjalla kulttuurimaa jäi pois ja tilalle tuli täyttömultaa. Linjan lounaissivulla muutos tapahtuu 4 metrin kohdalla, koillissivulla taas 5,5 m kohdalla. Muutos johtuu maanpinnalle tehdystä kallistuksesta, joka on tehty mahdollisesti samoihin aikoihin kuin Aappolan sisäpihan kallistustyö. Viljamakasiinin edustalla kallistuskaivanto kulkee etelä-pohjoissuunnassa ja on noin 6 metriä leveä.

Maa nousi vähitellen linjan loppuosaa kohti ja kulttuurimaata tuli vastaan taas kaivannon päässä, tallin edustalla mistä dokumentoitiin R1 (katso kappale 3.1.) Linjalla 1 kaivettiin lopuksi vielä kaapelikaivanto n. 70 cm syvyyteen, joka ei kuitenkaan tuonut esiin alempia kulttuurikerroksia.

Löydöt: (Y2 ja Y3) KM 2009049:1–2

Poistetut löydöt: nro 1–2

Linja 2: Palvelijan asunto – museopihan tie

Yhteydet:

Y1, nurmi- ja turvekerros (n. 5 cm); Y2, epätasainen, hienojakoinen vaalean hiekan kerros (5–10 cm); Y3, tummanruskea, multainen hiekkamaa (10–15 cm); Y4, maatuneen puun kerros (3–5 cm); Y5, vaalea pohjahiekka (linjan loppuosassa hienojakoista savimaata)

Palvelijan asunnon kaakkoissivulta alkaneessa kaivutyössä noudateltiin samoja mittoja kuin linjassa 1. Nurmenpoiston jälkeen paljastuneesta vaalean hiekan kerroksesta tuli vastaan uudehkoa esineistöä. Tämän jälkeen paljastuneen tummanruskean, multaisen kulttuurikerroksen yhteydestä löytyi tiilimursketta ja suuria hiililaikkuja, mahdollisesti tilan vanhasta rakennuskannasta säilyneenä. Tästä kerroksesta tavattiin mm. piiposliiniastioiden kappaleita, lasia ja oviheloja. Noin 4 metrin päässä kaivannon alkamiskohdasta paljastuivat R2:n (katso kappale 3.2) ensimmäiset osat. Linjan loppuosassa maa muuttui sekoittuneemmaksi. Pohjamaa muuttui jo R2:n kohdalla saviseksi, hienojakoiseksi pohjahiekaksi. Loppuosasta saatiin talteen piiposliinia, lasia ja metallikoukku.

Löydöt: (Y3) KM 2009049: 3–20

Poistetut löydöt: nro 4–9

Linja 3: Palvelijan asunnon ja talli välikkö – päärakennuksen vanhan puolen keskikohta

Yhteydet:

Y1, nurmi- ja turvekerros (n. 5 cm); Y2, tummanruskea, multainen hiekkamaa (10 cm); Y3, vaalea, ruostelaikkuinen pohjahiekka

Tällä kaivulinjalla syvyys pysytteli koko matkan n. 20 senttimetrissä. Tallin ja palvelijan asunnon väliltä maa jyrkkenee nopeasti kohti pihan alaosaan ja jokea. Kulttuurimaan loppuminen maakerroksista näkyi eteläprofiilissa n. 3,20 metriä tallin pohjoiskulmalta, pohjoisprofiilissa taas 1,60 m palvelijan asunnon kulmalta. Kulttuurimaan loppuminen kaivannon edetessä alaspäin johtuu maakerrosten poistamisesta, joista on jo mainittu kappaleessa 2. Maakerrosten poistamisen yhteydessä on todennäköisesti kadonnut hyvinkin informatiivista esineistöä. Nyt esinelöytöjä ei saatu koko linjan pituudelta lainkaan.

Linja 4: Aappolan uuden puolen ovi – Rantatie

Yhteydet:

Y1, nurmi ja turvekerros (n. 5 cm); Y2, vaalea pohjahiekka (talon edusta kuistille saakka); Y3, tummanruskea, tiilensekainen, multainen hiekkamaa (5–10 cm, kuistilta talon lounaissivulle); Y4, sekoittunut maa/sora (talon lounaissivulta tielle päin)

Maakerrosten poisto oli ulottunut aivan talon edustalle saakka, sillä linjalla 4 tuli heti turpeenpoiston jälkeen vastaan vaalea pohjahiekka. Vastoin odotuksia maasta paljastui kuitenkin myös rakenne, R3 (katso kappale 3.3). Kaivannon edetessä kohti Aappolan vanhan päärakennuksen eteläkulmaa tuli vastaan ensin tumman hiekkamaan laikkuja ja sitten yhtenäinen kulttuurimaan jatkumo, jossa maan seassa oli paljon käsintehtyä tiiltä. Tästä

kerroksesta, pohjaussyvyydestä saatiin löytöinä mm. piiposliini- ja lasiastioiden sirpaleita sekä viikatteen tai sirpin terä. Lisäksi löytyi nautoja ja eläinten luita, jotka poistettiin.

Talon lounaispäädyssä maa muuttui vähitellen sekoittuneeksi ja sitten soraksi, jota on ajettu tien aikoinaan tien pohjaksi. Plaana Oy:n Pekka Mosorinin mukaan tämä on tapahtunut palvelijan asunnon ollessa vielä asutettuna, mahdollisesti 1960–70-luvulla. Linjan kaivu päättyi Rantatiehen.

Löydöt: (Y3) KM 2009049:21–27

Poistetut löydöt: nro 10–14

Linja 5 a-c: Perinnehallin takana virtaava oja – Maitotalousaitta – Perinnehallin luoteissivu

Viimeinen kaivulinja aloitettiin Perinnehallin takana sijaitsevan ojan reunasta, jonne rakennetaan silta ojan yli. Kaivussyvyys pysytteli 25 senttimetrissä ja toi esiin sekoittunutta maata. Sekoittunut maa sisälsi paljon modernia jätettä deodoranttipullosta hammastahnatuubiin ja muoviin, ilmeisesti 1970-luvulta eli Perinnehallin rakentamisen ajoilta.

Aitan edustalla oli säilynyt koskemattomana vanhaa peltomaata ja linjojen a-c risteyksessä (katso kartta 1) jonkin verran myös kulttuurimaata. Tältä alueelta saatiin löytöinä 1800-luvun lopun – 1900-luvun alun esineistöä, kuten siirtokuvallista piiposliinikeramiikkaa, punasavikeramiikkaa, lasia ja oven sarana. Nämä ja poistetut löydöt, kuten luut, vaikuttavat tavanomaiselta talousjätteeltä, jota on heitetty peltomaahan kauemmas päärakennuksesta.

Löydöt: KM 2009049:28–34

Poistetut löydöt: nro 15–16

LOPPULAUSE

Arkeologisessa valvonnassa dokumentoitiin kolme rakennetta: kaksi rakennuksen pohjaosaa ja mahdollinen kaivon paikka. Historiallisten lähteiden mukaan Aappolan, alun perin Ojanperän, tontilla on ollut asutusta mahdollisesti jo 1400-luvulta lähtien. Löytyneet rakenteet ajoittuvat kuitenkin tontin uudella ajalla asuttuun rakennuskantaan. Arkistotietojen mukaan tilaa on asuttu yhtäjaksoisesti viimeistään 1500-luvulta lähtien ja 1760-luvulle, johon mennessä tila on siirretty sarkojen yläpähän ja alkuperäinen tila on jäänyt asumattomaksi. Tontti on asutettu uudelleen viimeistään 1800-luvun loppupuolella. Ojanperän kantatila on ollut vauras, alueen vanhimpaan asutuskantaan kuulunut rakennus, joka on ollut 1600-luvulla myös kruunun kantakievarina.

Dokumentoidut rakenteet R1 ja R2 ovat jäänteitä pääilmansuuntien suuntaisesti sijainneista rakennuksista. Rakennuksen, johon R1 liittyi, alkuperäisestä koosta ei voinut tehdä johtopäätöksiä, eikä kontekstista tavattu ajoittavia löytöjä. Sen sijaan rakennuksen, jonka jäännöksenä tutkittiin R2:sta, todettiin olleen alun perin mahdollisesti lähes 10-metrinen. R2:n ajoittavat löydöt olivat piiposliinin palat, joita tavattiin myös linjan alku- ja loppuosasta. Piiposliinin valmistus alkoi Englannissa 1760-luvulla, joten R2:n rakennus on ollut käytössä ainakin vielä silloin. Aappolan päärakennuksen edustalta löydetty R3, mahdollinen kaivon paikka, jäi ajoitukseltaan avoimeksi, sillä sen yhteydestä ei tavattu yhtään ajoittavaa esineistöä. Ainoastaan R2 tarjoaisi kohteen jatkotutkimuksille, sillä sen rakenteet jatkuivat nurmialueelle sekä linja 1 kaakkois- että luoteispuolella. Alueelta löytyisi kuitenkin myös muita kiinnostavia tutkimuspisteitä.

Tontilla sijaitseva Muistokoti Aappola on kunnan keskeisimpiä matkailukohteita. Abraham Ojanperän huvilan yhteydessä on kuitenkin myös maan alla merkittävä osa Limingan kulttuurihistoriaa, jota kannattaisi tutkia edelleen, nostaa esille ja jalostaa esiteltäväksi. Vanha Liminka on erityislaatuinen Pohjois-Suomen asutushistorian tutkimuksessa esimerkiksi siksi, että joen varrella on kyläasutuksen jatkumo ehkä jo 1300-luvun lopulta nykypäivään. Pohjois-Suomessa tiedossa olevia keskiaikaisia kylätontteja tulisikin suojella ja tutkia nykyistä tarkemmin, sillä ne voivat tarjota arvokasta tietoa esineistön, rakennustapojen, kaupankäynnin ja monien muiden aiheiden tutkimukseen. Niiden avulla on ehkä mahdollista paikantaa myös toistaiseksi tuntemattomia pohjoissuomalaisia kohteita. Toisekseen keskiaikaisia tontteja ei ole päästy tutkimaan Pohjois-Suomessa vielä

juurikaan, verraten esimerkiksi Uudenmaan alueeseen, missä tutkimus on päässyt viime vuosina hyvään vauhtiin.¹⁸

Limingan museoalueella osoituksia keskiaikaisten asutuskerrostumien jäänteistä on jo löytynyt Aappolaan johtavan hiekkatien koillisrinteestä ja sen läheisyydestä, siis Kivikoulun tontin puolelta. Kesällä 2009 löytynyttä savitiivistettä on käytetty keskiajan lopulle saakka rakenteiden tilkitsemisaineena. Löydöt sijaitsevat hyvin lähellä maanpintaa, minkä vuoksi keskiaikaiset kulttuurikerrokset ovat maanmuokkauksissa välittömässä vahingoittumisvaarassa. Kivikoulun joen puoleisen pihan maakerrokseen tulisikin kajota tulevaisuudessa vain arkeologisessa tutkimustarkoituksessa. Vanhoja kerrostumia on tavattavissa myös Aappolan tontin puolelta, tontin pohjoiskulmalta, missä rikkoutunut maan pinta on tuonut jo esiin uudelle ajalle ajoittuvaa esineistöä. Uuden ajan asutuskerrosten alla taas voi olla hyvinkin tallella keskiaikaisia asutuskerrostumia. Myös tämä alue tarvitsee osakseen erityishuomiota ja tulee rauhoittaa jatkossa tutkittavaksi.

Kaiken kaikkiaan nyt tehty tutkimus on vasta raapaisu siitä, mitä arkeologista tietoa museoalueelta voidaan parhaimmillaan saada. Tietoa on jo tuhoutunut myöhemmissä rakennushankkeissa ja maan kallistustöissä, mutta tärkeää tietoa on vielä tallellakin. Rantatien tontit tarjoavatkin pohjoissuomalaisittain ainutlaatuisen tutkimuskohteen historiallisen ajan asutuksen syntyvaiheista ja ajasta, jolloin Liminka sai ensimmäiset talonpoikaisasukkaansa.

¹⁸ Tutkimuksen tärkeydestä kirjoittaa esimerkiksi Georg Haggren, ”Kylä- ja kartanotontit asutushistoriallisiana muinaisjäännöksinä”, *SKAS* 2/2005, s. 48–54.